

УДК 159.923–053.9

Зуєва Альона Олександрівна

аспірант кафедри соціальної допомоги та практичної психології

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

e-mail: zueva-alena@mail.ua

ORCID 0000–0002–3944–8123

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ СТАРОЇ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті описані уявлення про літню людину у різновікових групах. Представлено аналіз асоціацій про літній вік, а також роль і місце людини похилого віку в суспільстві. Показано, що відношення до літньої людини має гендерну специфіку — жінки більш позитивно уявляють старість. Їх лякають такі моменти, як втрата краси, молодості, здоров'я, але в цілому вони більш доброзичливі в своєму відношенні. Ставлення до літньої людини має вікову специфіку — толерантними виявилися люди середнього та похилого віку. Молоді люди ще не замислюються про перспективи в старшому віці і всіляко заперечують право на їх існування. Вимагає спеціального наукового осмислення і обґрунтування розробка практичних технологій по роботі з віковими і гендерними стереотипами.

Ключові слова: старість, молодість, міжпоколінна взаємодія, стереотипи, толерантність.

Постановка проблеми. Суттєві зміни культурних і соціально-економічних умов життя в Україні роблять проблему ставлення до старості особливо складною і багатоаспектною. Підвищений інтерес до соціально-геронтологічної проблематики пояснюється тенденцією збільшення частки людей похилого віку в сучасному суспільстві (в зарубіжних країнах переважно за рахунок збільшення середньої тривалості життя, а в українському суспільстві за рахунок зниження дитинонароджуваності). Зміщенням акцентів суспільної свідомості в бік молодості, сили, енергійності породжує конфліктність поколінь, взаємну інтолерантність, поширення ейджизму по відношенню до представників «третього віку». Це веде до депривації соціально-психологічної безпеки особистості літньої людини. Їм все складніше сподіватися на безпеку і незалежність від труднощів, з якими їм доводиться стикатися.

Важливими для аналізу міжпоколінної взаємодії і ставлення до старості з'явилися дослідження колективної пам'яті поколінь Ж. Скотта і Г. Шумана, проблем міжпоколінної спадкоємності Д. Берто, І. Берто-Вьям, міжпоколінних конфліктів С. Солніком. Значущою є проблема соціальних зв'язків у похилому віці (Д. Фішд), особливості старіння у сучасному соціальному контексті (І. Кемпер). В цілому коло розглянутих в західній соціальній психології проблем старості досить широке: від питань сексу в пізньому віці (L. Rosenmay) до антропологічного аналізу зв'язків старості і смерті (Т. Н. Мачо).

У вітчизняній соціальній психології старіння проблеми літніх людей досліджуються такими авторами, як В. Д. Альперовіч, М. К. Кременчуцька, Р. В. Павелків, М. Л. Смольсон, В. В. Фролькіс та ін. Об'єктом їх дослідження стали актуальні проблеми старіючого суспільства, геронтологічні ідентифікаційні стратегії. Особлива увага приділяється аналізу соціально-геронтологічних теорій, практик соціальної ізоляції, соціально-психологічних проблем старості, профілактики старіння і інших питань.

Мало досліджені такі аспекти геронтологічної проблематики, як специфіка взаємин людей похилого віку і суспільства. Проблема взаємозв'язку соціального стереотипу старості і особистого вибору позитивної стратегії старіння, практики соціального залучення.

При зростаючій в останні роки кількості робіт, присвячених проблемам людей похилого віку, дослідження формування та трансформації ставлення до старості як фактору їх психологічної безпеки залишаються на периферії наукових інтересів. Практично відсутні дослідження, спрямовані на уявлення про людину похилого віку в різновікових групах.

Мета статті. В статті розглянуто уявлення про літню людину у різних вікових групах чоловіків та жінок.

Результати дослідження. Уявлення про літню людину виявлялися шляхом опитування. У роботі використовувалася авторська анкета. В ході анкетування людям пропонувалося кілька запитань, що стосуються асоціацій про літній вік, а також ролі і місця людини похилого віку в суспільстві.

З чим у вас асоціюється старість?

Як ви уявляєте щастя в літньому віці?

Роль літньої людини в родині?

Роль літньої людини в суспільстві?

Учасників анкетування було вирішено поділити на групи за статтю. Отримані групи були в свою чергу розділені на підгрупи за віком. Розподіл на різні вікові групи пов'язаний з тим, що кожна вікова підгрупа має свої особливості, що також впливало на відповіді анкетування:

– як правило, люди у юнацькому віці (16–21 років) не мають власних сімей, але проживають зі своїми старшими родичами;

– у першому періоді середнього віку (21–35 років) в більшості своїй люди проживають окремо, займаючись кар'єрою, сім'єю, особистим життям і зі старшим поколінням бачаться з приводу;

– люди більш зрілого віку (35–55 років) виховують вже своїх дітей і самі замислюються про перспективи і можливості старшого віку;

– люди у віці від 55 років і старше самі знаходяться у віці поетапного переходу в літній вік.

Отримані результати були представлені в Таблицях 1 і 2.

Молоді дівчата у віці 16–21 року, як правило, приймають позитивні стереотипні уявлення про старість. Вони асоціюють похилий вік з мудрістю, але, разом з тим, бачать і негативні риси похилого віку, вважаючи, що старість це непривабливо, а також асоціюють її з хворобами. Це можна пов'язати з тим, що вони не дуже замислюються про власну старість.

Таблиця 1

Уявлення жінок про старість

вік	уявлення
16–21	Непривабливість, досвід, хвороба, мудрість, великий будинок, увага, здоров'я, активність, приклад, допомога, згуртування, мудрі поради, підтримка цінностей, підвалини.
22–35	Самотність, непривабливість, зморшки, громадська активність, сім'я, підтримка сім'ї, допомога, поради, цінності, приклад, рада.
36–55	Повага, мудрість, зморшки, сивина, турботи, сім'я, здоров'я, щастя, рідні, робота, традиції, приклад, підтримка, рада, допомога, згуртування.
55 та старші	Мудрість, зморшки, досвід, сім'я, коло близьких, не бути тягарем, онуки, згуртування, допомога, виховання онуків, допомога, приклад, цінності, гармонія.

Перебуваючи у першій половині середнього віку 21–35 років, займаючись своєю роботою, сім'єю, молодики бачать людей похилого віку в моменти проблем і коли їм необхідна допомога з боку дітей. Асоціація у них досить негативна. Вони пов'язують похилий вік з самотністю, непривабливістю, зморшками та іншими негативними ознаками процесу старіння. Це пояснюється тим, що в більшості випадків в цьому віці вони проживають окремо і зустрічаються з представниками похилого віку тоді, коли літнім людям потрібна допомога або підтримка.

Жінки 35–55 років, як правило, асоціюють зі старістю повагу, мудрість, турботу. Найчастіше вони визнають старість, розуміючи, що це великий життєвий досвід, а й бачать також, що старість — це непривабливо. В уявленнях людей старшого віку уявлення про літню людину має досить позитивний відтінок, жінки даної вікової категорії беруть до уваги той факт, що похилий вік обов'язково настане, і відносяться до нього лояльно.

Жінки у віці старше 55 років. Результати даної вікової градації показали, що в цьому віці жінки або приймають свій вік, або не приймають. Вони розуміють, що похилий вік при позитивному результаті — це мудрість, досвід, сім'я.

Уявлення про щастя у жінок теж має певні відмінності залежно від віку.

Як правило, дівчата і жінки першої половини середнього віку асоціюють щастя в літньому віці з увагою, активністю, можливістю безкоштовно подорожувати. Поняття про те, що щастя в літньому віці — це сім'я, здоров'я, оточення близьких, внуки і робота, з'являються у жінок в віці ближче до другої половини середнього та зрілого віку.

Щастя в старшому віці — це увага, здоров'я і громадська активність.

Відмінностей в поняттях про роль літньої людини у сім'ї та суспільстві у жінок різного віку не спостерігається. Здебільшого всі жінки розуміють, що це підтримка, допомога, поради, приклад, мудрість, збереження традицій, згуртування сім'ї і суспільства.

Про роль літньої людини в суспільстві майже всі жінки різних вікових груп відзначили, що літня людина зберігає цінності і традиції суспільства.

Таблиця 2

Уявлення чоловіків про старість

вік	уявлення
16–21	Безвихідь, самотність, відпочинок, підтримка сім'ї, турбота, сім'я, міцне, здоров'я, об'єднання, допомога, хранителі підвалин, досвідченість, приклад, поради, зберігачі цінностей
22–35	Обмеженість, опіка, тягар, труднощі, пасивність, здоров'я, подорож, активність, достаток, допомога, виховання, старійшини, поради, досвід, участь у житті суспільства, приклад
36–55	Домашнє вогнище, неминучість, сивина, хвороби, лікування, порядок в сім'ї, оточення онуків, корисність для суспільства, голова сім'ї, опора, зберігачі цінностей, мудрість, об'єднання, приклад, виховання, участь у громадському житті
55 та старіше	Мудрість, досвід, відповідальність, молодість душі, повага, розуміння, визнання, підтримка, верховенство, приклад, досвід, поради

Юнаки 16–21 року, як правило, уникають стикання з похилим віком і також мають досить відсторонене уявлення про літній вік. Це можна пояснити тим, що вони не замислюються про літній вік і не хочуть його приймати.

Чоловіки в середньому віці 22–35 років, як правило, мають негативні конотації по відношенню до літнього віку. Тому що найчастіше зайняті побудовою кар'єри, і похилий вік представляється їм безперспективним, що лякає і обмежує.

У більш зрілому віці, 35–55 років, частіше за все мають позитивні асоціації, це можна віднести до того, що вони наближаються до даного віку і визнають неминучість процесу старіння. Однак, незважаючи на це, пов'язують його з сивиною і проблемами зі здоров'ям.

Чоловіки у віці від 55 років і старше — це люди, що знаходяться в даній віковій категорії і асоціюють її в основному з позитивними конотаціями, визнаючи досвід, мудрість, відповідальність. Також можна відзначити, що тільки лише будучи самими в старшому віці, чоловіки приймають позитивні асоціації про літнього чоловіка.

Уявлення про щастя в літньому віці у чоловіків різних вікових підгруп розрізняються тим, що під поняттям щастя в літньому віці юнаки та чоловіки першої половини середнього віку розуміють здоров'я, активність, достаток, підтримку, сім'ю, турботу.

Чоловіки в літньому віці надають такі поняття, як повага, розуміння, визнання. Це можна пояснити тим, що часто людей в літньому віці переслідують відчуття непотрібності і самотності, тому для них вкрай важливо відчувати себе значущими і бути визнаними молодим поколінням.

У чоловіків старшого віку з'являється таке поняття, як глава сім'ї, в їх уявлення про щастя в літньому віці входить таке поняття як верховенство в родині.

Відмінностей в поняттях про роль літньої людини в сім'ї та суспільстві у чоловіків різного віку, також як і у жінок, виявлено не було. Здебільшого всі вони розуміють, що це підтримка, допомога, поради, приклад, збереження традицій, згуртування сім'ї і суспільства.

Асоціації, як правило, пов'язані з несвідомим, ним важко керувати. Асоціативний ряд у чоловіків в порівнянні з показниками жінок досить негативний. Це можна пояснити тим, що жінки більш емоційні і більше включені у сім'ю.

Важливо зауважити, що у чоловіків під уявленням щастя, на відміну від жінок, з'являється поняття достатку, вони розуміють, що старше покоління повинно щось мати.

Роль літньої людини в сім'ї і чоловіки, і жінки розглядають однаково, значущих відмінностей по даному питанню не спостерігається. Вони розуміють, що це приклад, допомога, підтримка, поради, мудрість, тому що, як правило, поняття ролі дається вихованням.

З питання про роль літньої людини в суспільстві відмінностей у відповідях між чоловіками і жінками не спостерігалось. І жінки, і чоловіки розуміють, що люди похилого віку зберігають традиції, цінності та культуру.

Висновки. Виходячи з отриманих даних, можна зробити висновок, що:

– відношення до літньої людини має гендерну специфіку — жінки більш позитивно уявляють старість. Їх лякають такі моменти, як втрата краси, молодості, здоров'я, уваги, але в цілому вони більш емоційні і доброзичливі у своїх уявленнях. Чоловіки були більш критичні та більш прагматичні і менш емоційні. Для них літня людина асоціюється із занепадом сил, енергії, рухливості, активності, здоров'я та зниження можливостей кар'єрного зростання;

– відношення до літньої людини має вікову специфіку — толерантнішими виявилися люди середнього та похилого віку. Вони відзначають, що літня людина — це мудрість, стійкість, досвід, підтримка, на відміну від юнацького віку, який був більш критичним у своїх відповідях. Молоді люди ще не замислюються про перспективи старшого віку і всіляко заперечують право на його існування і уникають стикування з ним. Люди середнього віку розглядають перспективу наближення літнього віку і замислюються про це. Люди похилого віку, як правило, намагаються прийняти свій вік і знаходять в ньому позитивні аспекти.

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження не претендує на вичерпне рішення проблеми. Вимагає спеціального наукового осмислення і обґрунтування розробка практичних технологій по роботі зі стереотипами молодого покоління. Важливим і перспективним видається вивчення варіантів моделювання різних стратегій взаємодії з людьми похилого віку. Результати роботи дозволяють констатувати, що за певних соціально-психологічних умов, в результаті практик міжпоколінної взаємодії, спрямованих на підвищення геронтологічної грамотності, розвитку толерантного ставлення до неминучості вікових змін і прийняття старіння як природного процесу, може змінитися ставлення до старості як важливого етапу життя. Отримані результати дослідження можуть бути використані при складанні соціально-психологічних програм.

Список використаних джерел і літератури

1. Альперович В. Д. Старость. Социально философский анализ / В. Д. Альперович. — Ростов н/Д: изд-во СКНЦВШ, 1998. — 463 с.
2. Берто Д. Семейное владение и семья: трансмиссии и социальная мобильность, прослеживание на пяти поколениях / Д. Берто, И. Берто-Вьям // Социс. — 1992. — № 12. — С. 132–140.
3. Вингард Дж. Аттitudы к пожилым: культурные различия и методологические проблемы / Дж. Вингард, С. Л. Дорман // Психология зрелости и старения. — 2005. — № 3 (31). — С. 88–96.
4. Краснова О. В. «Мы» и «Они»: эйджизм и самосознание пожилых людей / О. В. Краснова // Психология зрелости и старения. — 2000. — № 3. — С. 21–35.
5. Кременчуцька М. К. Психологічні проблеми людей літнього віку / М. К. Кременчуцька // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. — 2014. — № 2 (23). — С. 143–148.
6. Кременчуцька М. К. Екзистенціальні переживання в літньому віці / М. К. Кременчуцька // Наука і освіта. — 2013. — № 7/СУХІ. — С. 48–52.
7. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелків. — К.: Кондор, 2011. — 468 с.
8. Фролькис В. В. Старение и биологические возможности организма / В. В. Фролькис. — М., 1985. — 328 с.

REFERENCES

1. Alperovich, V. D. (1998). *Starost. Sotsialno filosofskiy analiz [Old age. Social philosophical analysis]*. Rostov n/D: izd-vo SKNTSVSH [in Ukrainian].
2. Berto, D. & Berto-Vyam, I. (1992). *Semeynoe vladenie i semya: transmissii i sotsialnaya mobilnost, proslezhivanie na pyati pokoleniyah [Family-owned and family: Transmission and social mobility, tracking in five generations]*. *Sotsis — Sotsis, 12*, 132–140 [in Russian].
3. Vingard, Dzh. & Dorman, S. L. (2005). *Attityudy k pozhilyim: kulturnye razlichiya i metodologicheskie problemy [Attitudes to the elderly: cultural differences and methodological problems]*. *Psihologiya zrelosti i stareniya — Psychology of maturity and aging, 3(31)*, 88–96 [in Russian].
4. Krasnova, O. V. (2000). «Myi» i «Oni»: eydzhizm i samosoznanie pozhilyih lyudey [«We» and «They»: ageism and self-awareness of older people]. *Psihologiya zrelosti i stareniya — Psychology of maturity and aging, 3*, 321–35 [in Russian].
5. Kremenchucjka, M. K. (2014). *Psyhologhichni problemy ljudej litnjogho viku [Psychological problems of elderly people]*. *Aktualjni problemy sociologhiji, psyhologhiji, pedaghoghiky — Actual problems sociology, psychology, pedagogy, 2(23)*, 143–148 [in Ukrainian].
6. Kremenchucjka, M. K. (2013). *Ekzystencialjni perezhyvannja v litnjomu vici [Existential experience in old age]*. *Nauka i osvita — Science and education, 7(CYXI)*, 48–52 [in Ukrainian].
7. Pavelkiv, R. V. (2011). *Vikova psyhologhija [Age psychology]*. K.: Kondor [in Ukrainian].

Зуева Алена Александровна

аспірант кафедри соціальної допомоги і практичної психології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: zueva-alena@mail.ua

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ ПОЖИЛОГО ЧЕЛОВЕКА В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

В статье описаны представления о пожилom человеке в разновозрастных группах. Представлен анализ ассоциаций о пожилom возрасте, а также о роли и месте пожилom человека в обществе. Показано, что отношение к пожилomu человеку имеет гендерную специфику — женщины более положительно представляют старость. Их пугают такие моменты, как потеря красоты, молодости, здоровья, но в целом они более доброжелательны в своем отношении к старости. Отношение к пожилomu человеку имеет возрастную специфику — толерантными оказались люди среднего и пожилom возраста. Молодые люди еще не задумываются о перспективах в старшем возрасте и всячески отрицают право на их существование. Требуется специальное научное осмысление и обоснования разработки практических технологий по работе с возрастными и гендерными стереотипами.

Ключевые слова: старость, молодость, межпоколенное взаимодействие, стереотипы, толерантность.

Zueva A. A.,

graduate student of department of social assistance and practical psychology of Odessa I. I. Mechnikov national university

FEATURES OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SAFETY OF AN ELDERLY PERSON'S IDENTITY IN THE TRANSFORMATION OF SOCIAL RELATIONS

Abstract

The article deals with such aspects of gerontological perspective as the specifics of relationships of older people and society. The analysis of the notions of the elderly man in different age groups of men and women. The data of the author's questionnaire concerning perceptions of old age, and role and place of the elderly in society. It is concluded that the treatment of the elderly person has a gender specific — women are more positive aging and welcoming in their attitude to the elderly. The men were more critical, more pragmatic and less emotional in their judgment of the elderly.

It has been shown that the treatment of the elderly person is age specificity — tolerant people were middle-aged and elderly. They note that an elderly person — is the wisdom, perseverance, experience, support in contrast to the youth, who was more critical in their responses. Young people are not thinking about the prospects of the older and denies the right of its existence and avoid joining with them. People of middle age, considering the prospect of approaching age, and think about it. Older people tend to try to take your age and find it positive aspects.

The results allow us to state that, under certain socio-psychological conditions, as a result of practices of generations of interaction can change attitude to old age as an important stage of human life.

Key words: age, youth, generational interaction, stereotypes, tolerance.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2016